

KİTAP TANITMA

OSMANLI TARİHİ NASIL İNCELENİR? KAYNAKLARA GİRİŞ

Tuğrulhan KARADUMAN

Suraiya Faroqhi, Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş,
Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, 15 x 21 cm, Karton Kapak,
2. Hamur Kağıt, 378 sayfa, ISBN: 975-333-154-1, İstanbul 2001.

Suraiya Faroqhi'nin, Ekim 2001 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkan "*Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş*" adlı kitabı, bir tarihin Osmanlı tarihini araştırırken kaynaklardan nasıl yararlanılması gerektiğini ele almaktadır.

Faroqhi, 1941 yılında Almanya'nın Berlin şehrinde doğmuştur. Hamburg Üniversitesi'nde öğrenci değişim programı çerçevesinde 21 yaşında İstanbul Üniversitesi'ne gelmiştir. Burada, Ömer Lütfi Barkan'ın öğrencisi olarak iktisat ve sosyal tarih üzerine çalışmalar yapan Faroqhi, 1986 yılında profesör olmuştur. 1987 yılında Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi'ne geçen Faroqhi, emekliye ayrıldığı 2005 yılından itibaren İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir.

Yazarın bu kitabı yazmasının nedeni, kendi ifadesiyle; "*Osmanlı tarihine muhtelif yaklaşımlar içinde metodolojik bakımdan en ilginç olanlarını vurgulamasıyla, Osmanlı tarihi uzmanları ile Avrupa, Hindistan, Çin tarihçileri arasında böyle bir alışverişin katkıda bulunabileceğini umması*"dır.

Yazarın, yaşamı boyunca Osmanlı iktisadı ve sosyal tarihiyle ilgili olayları engin tarih birikimi ile bütünleştirerek anlatması, "*Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş*" adlı eseri incelenmeye değer kılmaktadır. Zira Osmanlı'nın hâkimiyet kurduğu sahalar, bugün hala hem bölgesel hem de uluslararası güç dağılımına yön veren mücadelelerin yaşandığı bir bölgedir.

Kitap; "*Giriş*" (s. 1-26), "*Sahaya Adım Atarken*" (s. 27-46), "*Osmanlı Kaynaklarına Nasıl Ulaşılr*" (s. 46-82), "*Arşivlere Yansıyan Kırsal Hayat: Seçilmiş*

Örnekler” (s. 82-110), “Tarihsel Kaynak Olarak İmge ve Mimari” (s. 110-177), “Osmanlı Tarihine İlişkin Avrupa Kaynakları: Seyahat Anlatıları” (s. 177-210), “Osmanlı Tarihçileri Nasıl Yazarlar ve Nasıl Okunmalıdırlar” (s. 210-239), “İmparatorluğun Algılanışı - Genel Tarihlerden Osmanlı İmparatorluğuna Bakış” (s. 239-269), “Sonuç” (s. 269-287) olmak üzere 9 bölümden oluşmaktadır. Ayrıca eserde, “Kaynakça” ve “Dizin” kısımlarına da yer verilmiştir.

Birinci başlık olan, “Giriş” bölümünde, Osmanlı tarihçilerinin yararlanabileceği arşiv kaynakları, anlatsal metinler, görsel kaynaklar ve tarih yazımı metodu ele almıştır. Kitapta birincil ve ikincil kaynaklar arası mukayese yapıp gazete ve dergi gibi akademik olmayan ikincil kaynaklara, Osmanlı ve Avrupa arasındaki mutlak monarşi anlayışı farklarına, Avrupa eğitimi almış araştırmacıların Osmanlı’ya bakış açısı ve ilgisine, Osmanlı tarihi uzmanları ile sosyal bilimcilerin ilişkilerine, Osmanlı tarihçiliğinin “geleneysel” devlet merkezîyetçiliğinin Marksist ve Marksist olmayan teorilere açıklamalarına ve milliyetçi tarih yazımına değinmiştir. “Osmanlı tarihinde araştırmaların tasarlanması için ilk adımlar” adlı alt başlıkta ise yazar, iki önemli hususa değinmiştir. Bunlardan ilki sorunsal-yönelimli tarih yazımı çalışmaları, ikincisi ise sofistike bir yaklaşımla çıkarılan sorularla birincil kaynak metinlerini incelemidir.

“Sahaya Adım Atarken” adlı ikinci bölümde yazar; bir Osmanlı araştırmacısının dil öğrenme zaruretine, birincil kaynakların belirlenip mukayeseli bir biçimde yorumlanmasına, ikincil kaynakların önemine, transliterasyon usulüne, belge yönelimli ve sorunsal yönelimli çalışmalara ve konu seçimine değinmiştir.

Üçüncü bölüm olan “Osmanlı Kaynaklarına Nasıl Ulaşılabilir?”de yazma ve basma koleksiyonculuğu, kütüphane ve arşivlerde yapılan çalışmalar, Osmanlı vakayiname ve tarihsel belgelerine ilgi uyandırması, Osmanlı kaynaklarını barındıran Avrupa kütüphaneleri ve ana kaynak olabilecek yurt içi ve yurt dışı belgeler incelenmiştir.

Söz konusu kütüphane ve kaynaklar şunlardır: Başbakanlık Arşivi ve Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi, Tapu ve Kadastro ve Vakıflar Arşivi, Kadı Sicilleri, Özel Arşivler, Saray Bosna’daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Sofya’da Osmanlı Belgeleri Kiril ve Methodius Ulusal Kütüphanesi, Filipe Şehir ve Bölge Arşivi, Sofya’da Ulusal Tarih Müzesi, Mısır Ulusal Arşivi (Darü’l-Mahfuzati’l Umumiye), Mısır Hükümeti Arşivi, Şam’da Merkezü’l-Vesâiki’t-Tarihiyye (Tarihsel Belge Merkezi), Kasr’ül-Adliyye (Adalet Sarayı) ve el-Zahirîyye Kütüphanesi’nde bulunan belgeler, Marsilya Ticaret Odası Arşivi, Toulon Limanı Arşivleri, Paris Ulusal Arşivi ile Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı kayıtları veya Genel İdare ile ilgili olan “F” dizisi yazıları, Hollanda Lahey’de Algemeen Rijksarchief, Londra Kamu Arşivi, Levant Company Archives (Levant Şirketleri Arşivleri), Halep Arşivi, Londra Guidhall Kütüphanesi, Hertfordshire Arşivi, Chelmsford’da Essex Record Office (Essex Arşivi), Ferdinand Bennet’in 1881 yılında hazırladığı “Avam Kamarası Rapor ve Yazışmaları”, İtalya Venedik’te Archivio di Stato, Vatikan Arşivleri özellikle de Sacia Congregatio de Propaganda Fide’dekiler, Lizbon’da Torre do Tombo

Devlet Arşivleri, Avusturya-Viyana Devlet Arşivleri, Dubrovnik Arşivi, Bosna Fransisken Manastır Arşivi, Belgrad Osmanlı Belgeleri, Sırp Ortadoks Kilisesi Müzesi, Lübnan'da Maruni Manastırı Arşivi, Deyrül Kreim, Deyr Hub, Deyr Kfifan Arşivleri, Deyr Samyyidat Bkirkî'de Maruni Patrikhanesi Arşivi, Maruni ailesi olan el-Hazin'lere ait belgeler, Beyrut Ulusal Müzesi, Tunus'ta Draül-Bekte'ki Devlet Arşivi ve Livorno Devlet Arşivi, Hırvatistan Zadar Arşivi, Fransiskenler Arşivi, Polonya Arşivleri vs. "*Paleoğrafya ve Diplomatîğe Giriş*" adlı alt başlıkta ise yazar, Osmanlı ve paleoğrafya diplomatîğini bir bütün olarak ele alıp Osmanlı evraklarının yapısı ve üreticilik tarzı ile ilgilenen uzman tarihçilere ve eserlerine yer vermiştir. Söz konusu kişiler, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Carter Findley, Halil İnalçık, Valery Stajanov, Friedrich Kraelitz, Macar tarihçi Lajos Fekete, Mahmut Yazır (1942 tarihli paleoğrafyaya giriş), Dündar Günday, Selahaddin Elker (siyakat rakamlarını veren cep kitabı), Jan Reychman ve Ananiasz Zajaczkowski (Osmanlı-Türk Diplomatîği Elkitabı), Mihaıl Guboğlu, M. Tayyib Gökbilgin, Mübahat Kütükoğlu (Osmanlı Belgelerinin Dili).

Kitabın dördüncü bölümü ise "*Arşivlere Yansıyan Kırsal Hayat: Seçilmiş Örnekler*" başlığı altında hazırlanmıştır. Bu bölümde Faroqhi, Osmanlı kırsal hayatıyla ilgili bir çalışma yapacak olan araştırmacıların karşılaşabileceği belgelere değinmiştir. Bunlar; Tapu-Tahrir Defterleri, Avarız Defterleri, Kadı Sicilleri, Ahkâm Defterleri, Başbakanlık Arşivi, Haremeyn Muhasebesi Defterleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki defterler, Temettuat Defterleri'dir. Yazar, 1970'lerden itibaren; daha önce köy çalışmış olan araştırmacıların eserlerine bir hareketlilik kazandırdığını belirtir. Bu tür çalışmalarda Osmanlı tarihçileri ile antropologların müşterek çalışması gerektiği kanısını taşımaktadır.

Beşinci bölüm olan "*Tarihsel Kaynak Olarak İmge ve Mimari*"de; görsel sanat alanındaki belgelerden, "*resmi*" ve "*yemel*" mimarinin yanı sıra halı, kilim, karikatür, sikke, mezar taşı ve minyatür gibi figüratif olan ve olmayan sanatların temsilcilerine, sanat minyatürcülerine, görsel kültürün manzarası olan mimari ve şehir manzarasına, şehir tarihiyle ilgili vazgeçilmez bir belge olan fotoğrafa ilişkin yararlanabileceğimiz kaynaklara ve bu görsel kültürün önemli kaynakları olan bu sanatların Osmanlı kültürü içinde nasıl yer aldığına ve geliştiğine değinmiştir.

Altıncı başlık olan, "*Osmanlı Tarihine İlişkin Avrupa Kaynakları: Seyahat Anlatıları*" bölümünde, Osmanlı tarihiyle ilgili Avrupa kaynakları ve seyahatlerine değinilmiştir. Bunlar; Venedikli, İngiliz, Fransız gezgin ve elçilik heyetlerinin aktardığı bilgiler, 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl arası döneme ait alıntılar, 18. ve 19. yüzyılın Osmanlı liman kayıtlarından örnekler vererek Avrupa kaynaklı arşiv malzemeleri, biyografi ve monografi türünde çalışma yapan yazarlar ve onların gözlemleri, Osmanlı sarayına gelen yabancı diplomatların yazdıkları, hacılar, esirler, tüccarlar, misyonerler gibi seyahat anlatısı yazan önemli simalara, Osmanlı tarihçilerinin Avrupa'daki gözlemleri ve Avrupalı seyyahların gözüyle Osmanlı şehirlerine ve bunlardan özellikle Evliya Çelebi ve Busbeck'in seyahatlerine, 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na esir ya da

gönüllü olarak gelip, zaman içinde Müslümanlığı benimseyen Macar, İtalyan, Alman ve Leh'lerin yazdıkları, önemli kaynaklar arasında gösterilmiştir.

“Osmanlı Tarihçileri Nasıl Yazarlar ve Nasıl Okunmalıdırlar” adlı yedinci bölümde yazar; edebi metinleri inceleyip yayınlanma hususunda hazırlanan çalışmalara yer vermiştir. Oruç Bey, İbn Kemal, Neşri, Âşık Paşazade, Mustafa Ali, Kâtip Çelebi, Hazerfen gibi Osmanlı tarihçileri ve eserlerine, vakayiname ve risale geleneğinin temsilcileri olan Mustafa Ali, Kâtip Çelebi, Naima, Ahmed Resmi, Ahmed Cevdet Paşa'nın eserleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. İlerleyen sayfalarda vakayiname tarihçiliğinin dilinin 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçirmiş olduğu safhalara ve taşra vilayetlerinde yer alan önemli vakayiname temsilcilerine değinmiş, burada Evliya Çelebi'den bahsedip onun için vazgeçilmez bir kaynak olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'da süreli yayınlar, biyografi ve otobiyografi şeklinde kaleme alınan eserler incelenmiştir.

Sekizinci bölüm olan, “İmparatorluğun Algılanışı - Genel Tarihlerden Osmanlı İmparatorluğu'na Bakış”da, yazar Osmanlı tarih yazıcılığının tarihi üzerinde durarak, konuyla ilgili II. Dünya Savaşı'nın sonlarından günümüze kadar Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalar yapan yazarlardan bahsetmiştir. Faroqhi, genç araştırmacılara yöntem hakkında önemli bilgiler verdikten sonra önemli yazarları şu şekilde sıralamıştır: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal, Harold Bowen, Bernard Lewis, Halil İnalçık, Stavrianos, Roderic Davison, William McNeill, K.S. Lambzon, Viernon J. Parry, Akdes Nimet Kurat, J. S. Bromley, Michael A. Cook, Marshall Hodgston, Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, Peter Sugar, Charles ve Barbara Jelavich, İlber Ortaylı, Speros Vryoniz, Mustafa Akdağ, Niyazi Berkes, Şevket Pamuk, Charles Issavi, Roger Owen, John R. Lampe, Marwin R. Jackson, Keyder, Fernand Braundell, Ömer Lütfi Barkan, Perry Anderson, Donald Quataert, Mc Gowan, Feridun Emecen, Kemal Beydilli, Mehmet Akif Aydın, Mübahat Kütükoğlu, Justin McCarthy, Colin İmber, Cemal Kafadar, Michael Palairt, Todorova vd.

Dokuzuncu ve son bölüm olan “Sonuç” ise genç Osmanlı tarihçilerine önerilerden oluşmaktadır. Söz konusu bölümde yazar; edebiyattan günceye, resmi kayıtlardan gündelik yaşam araştırmalarına kadar birçok eserin mukayese yapılmak şartıyla kaynak olarak kabul edilebileceğinden ve Osmanlı araştırmaları için ilham verebilecek bilgiler içerebileceğinden bahsetmiştir. Lisansüstü eğitimlerini yurt dışında ve yurt içinde alan öğrencilerin müşterek çalışmalar yapmaları gerektiğine değinen Faroqhi, önemli tavsiyelerde de bulunmaktadır.

Osmanlı iktisadi ve toplumsal tarihi alanında çalışan en önemli tarihçilerden biri olan Suraiya Faroqhi'nin bu eseri, yüksek lisans ve doktora yapacak öğrencilerin çalışmalarında bir ön kaynak hüviyeti taşımaktadır. Eserde dikkat çeken önemli bir husus da bir Osmanlı tarihçisinin araştırma yaparken; edebiyat, felsefe, fizik, iktisat, coğrafya gibi alanlarla da ilgilenmesi gerekliliğinin vurgulanıyor olmasıdır. Özellikle Faroqhi'nin yararlanılabilecek kaynakları ve yazarları paylaşması, konuları kaleme alırken kaynaklar arası mukayese yapılmasını önermesi ve araştırmalar hakkında verdiği öneriler kitabın önemini artırmaktadır.